

ISSN 2078-1687 (Print)
ISSN 2412-0154 (Online)

ПЕДАГОГІЧНИЙ ПРОЦЕС:

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

THE PEDAGOGICAL PROCESS:

THEORY AND PRACTICE

SCIENTIFIC JOURNAL

Заснований у 2002 році

1
2017

- ПСИХОЛОГІЯ
- PSYCHOLOGY

Founded in 2002

ББК 74.00
УДК: 378
П 24

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради
Київського університету імені Бориса Грінченка
від 23 березня 2017 року, протокол № 3

Засновники:
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Благодійний фонд імені Антона Макаренка

Науковий журнал видається з благодійною
метою і розповсюджується безкоштовно

Реєстраційне свідоцтво
КВ №17844-6694ПР від 06.06.2011 р.

ISSN 2078-1687 (Print)
ISSN 2412-0154 (Online)

Адреса редакції:
04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-б

Офіційний сайт:
<http://pntp.kubg.edu.ua/>

Головний редактор:
(044) 426-84-05 (Київ)
E-mail: ndl.osv@kubg.edu.ua

Головний редактор:
Світлана СИСОЄВА
Людмила ХОРУЖА (заст. гол. ред.)
Ольга БЕЗПАЛЬКО
Станіслав КАРАМАН
Людмила КОЗАК (відп. секретар)
Тадеуш ЛЕВОВИЦЬКИЙ (Польща)
Ольга ЛОЗОВА
Наталія МАКАРЧУК
Світлана МАРТИНЕНКО
Стефан МЕШАЛЬСЬКИЙ (Польща)
Валерія МІЛЯЄВА
Наталія МОСЬПАН
Віктор ОГНЕВ' ІЮК
Ольга ОЛЕКСІУК
Ольга ПЕТРУНЬКО
Оксана СЕРГЄЄНKOVA
Ірина СОКОЛОВА
Сеппо ХЬОЛТЯ (Фінляндія)
Надія ЧЕРНУХА
Тамара ЯЦЕНКО

Випусковий редактор:
Ілона ТРИГУБ

Науковий журнал з теорії і практики педагогічного процесу адресовано науковцям, студентам, викладачам вищих навчальних закладів, керівникам та вчителям середніх загальноосвітніх шкіл, магістрантам, аспірантам, докторантам, слухачам закладів післядипломної педагогічної освіти, всім, хто цікавиться проблемами організації педагогічного процесу в закладах освіти різних типів і рівнів акредитації.

Науковий журнал включено ВАК України до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук з педагогіки (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 261 від 06.03.2015) та психології (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України № 820 від 11.07.2016).

Науковий журнал індексується: Index Copernicus; PІНІЦ; Google Scholar; InfoBase Index.

© Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017
© Благодійний фонд імені Антона Макаренка, 2017

ЗМІСТ

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАЛЬНО-ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кочубейник Ольга
ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ АНОМІЇ: КОНСТРУЮВАННЯ ОПИТУВАЛЬНИКА 7

Радчук Галина
ОСВІТНІЙ ДІАЛОГ ЯК ІННОВАЦІЙНА ГУМАНІТАРНА ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО
СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ У ВНЗ 15

Редько Сергій
ФОРМУВАННЯ КОРПОРАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО
ЗАКЛАДУ: УПРАВЛІНСЬКИЙ АСПЕКТ 22

Адамська Зоряна
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФАСИЛІТАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ
МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ 28

ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ЇЇ САМОРОЗВИТКУ

Плющ Олександр
СУБ'ЄКТ У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: СИНЕРГЕТИЧНА МЕТОДОЛОГІЯ АНАЛІЗУ 34

Зелінська Тетяна
АМБІВАЛЕНТНИЙ ШЛЯХ ЖИТТЯ ДРУЖИНИ АЛКОГОЛІКА 39

Вінник Наталія
МОДЕЛЬ ОСОБИСТОСТІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНОВОГО СТАРШОКЛАСНИКА 45

Макарчук Наталія, Стусь Анна
РОЛЬ ОСОБИСТІСНОЇ САМОРЕГУЛЯЦІЇ У ПРЕВЕНЦІЇ ФРУСТРАЦІЇ
В ПРОФЕСІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ 50

ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Рафіков Олександр
СОЦІАЛЬНИЙ ОПТИМІЗМ ЯК ЧИННИК КОНКУРЕНТОЗДАТНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ:
ОЦІНКА ЕКСПЕРТІВ 57

Варягіна Аліна
ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПРОЦЕСІВ ГРОМАДСЬКОЇ УЧАСТІ 63

Товстокопа Юлія
КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА ОСОБИСТОСТІ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКІВ
МІЖ КОМПОНЕНТАМИ 69

Шапаренко Юлія
СЕМАНТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ АВТО- ТА ГЕТЕРОСТЕРЕОТИПІВ У ЕТНІЧНІЙ
САМОСВІДОМОСТІ ЛЕМКІВСЬКОГО НАРОДУ 75

Склярчук Анастасія
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНОЇ СІМ'Ї З ПОЗИЦІЇ
СИСТЕМНОГО ПІДХОДУ 81

ПСИХОЛОГІЯ КОНФЛІКТУ

Петрунько Ольга
ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНИЙ КОНФЛІКТ НА СТИКУ КОНФЛІКТОЛОГІЇ,
ПРАКТИЧНОЇ ТА КЛІНІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ 88

Власенко Інна
ВНУТРІШНЬООСОБИСТІСНІ КОНФЛІКТИ ВЧИТЕЛІВ: МОТИВАЦІЙНИЙ АСПЕКТ 95

Сидорко Ігор
РОЛЬ КЕРІВНИКА В УПРАВЛІННІ КОНФЛІКТАМИ У КОЛЕКТИВІ 100

КОРЕКЦІЙНО-ВІДНОВЛЮВАЛЬНА ТА РОЗВИВАЛЬНА РОБОТА

Скрипник Тетяна
ПЕРЕВАГИ КОМАНДНОЇ РОБОТИ В ПРОЦЕСІ СУПРОВОДУ ДИТИНИ З АУТИЗМОМ
В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ 106

Дзюбинська Марія
ВНУТРІШНЯ КАРТИНА ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ХВОРИХ НА ЕПІЛЕПСІЮ: ЕМПІРИЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ 112

УДК 159.923.33

Зоряна Адамська
ORCID iD 0000-0002-8288-836Xкандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри практичної психології,
Тернопільський національний педагогічний
університет ім. В. Гнатюка,
вул. Максима Кривоноса, 2, 46027 м. Тернопіль, Україна
ipp82@elr.tnpu.edu.ua

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ФАСИЛІТАТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МАЙБУТНЬОГО ПСИХОЛОГА В КОНТЕКСТІ ВИЩОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Стаття присвячена висвітленню теоретико-методологічних засад розвитку фасилітативних здібностей майбутніх психологів. Обґрунтовано актуальність професійної підготовки майбутнього психолога, зорієнтованого на основні ідеї гуманістичної парадигми; необхідність створення сприятливих умов для розвитку його фасилітативних здібностей. Проаналізовано основні підходи до визначення фасилітативних здібностей психолога у вітчизняній і зарубіжній психології. Визначено, що розвиток фасилітативних здібностей майбутнього психолога можливий за умови створення фасилітативного середовища, в якому самоконструювання і професійно-особистісне становлення студента здійснюється завдяки саморозвитку і самоудосконаленню викладача-фасилітатора.

Ключові слова: гуманістична парадигма освіти; здатність до фасилітації; фасилітація; фасилітатор; фасилітативні здібності; фасилітативне середовище.

Вступ. Кардинальні зміни в сучасній освіті, а саме перехід від позитивістської (природничо-наукової, об'єктної) до гуманістичної чи особистісно-орієнтованої (суб'єктної) методології науки, яка базується на вірі в конструктивне, активне, творче начало людської природи, актуалізують завдання гуманізації та гуманітаризації освітнього середовища загалом та вищої освіти майбутніх психологів зокрема.

Теоретико-методологічні засади гуманістичної парадигми у сучасній освіті розкрито у дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців (Г. О. Балл, Г. О. Берулава, О. В. Бондаревська, С. Л. Братченко, Г. О. Ковальов, С. В. Кульневич, Г. К. Радчук, Ю. В. Сенько, В. В. Сериков та ін.).

У вітчизняній психології сьогодні широко представлені дослідження різних аспектів процесу професійного становлення особистості майбутнього психолога: (І. П. Андрійчук, О. Ф. Бондаренко, Т. А. Вілюжаніна, І. А. Гуляс, Л. В. Долинська, Ю. Г. Долінська, З. С. Карпенко, С. А. Медведєва, В. М. Мицько, В. Г. Панок, К. В. Пилипенко, Н. І. Пов'якель, Н. В. Пророк, Г. К. Радчук, Ю. Г. Шапошникова, Н. Ф. Шевченко, Т. М. Розова, М. В. Савчин, Н. В. Чепелева та ін.).

Однак, аналізуючи основні види діяльності психолога та порівнюючи особливості їх здійснення в традиційній (об'єктній) і в гуманістичній (суб'єктній) парадигмах, Г. О. Берулава вказує на продуктивність саме гуманістичних видів діяль-

ності, таких, як психологічна просвіта і профілактика. Для антропоцентричної моделі світу, згідно з якою доля людини в її руках і її психікою неможливо керувати поза її ж волею, основною функцією діяльності психолога виступає не «формування» і корекція особистості з позицій об'єктного маніпулювання, а створення умов для найбільш ефективного і гармонійного саморозвитку особистості. Відповідно і напрямки роботи психолога в світлі двох розглянутих парадигм будуть суттєво відрізнятися. Так, в об'єктній парадигмі завдання психолога полягає в психологічній корекції поведінки, інтелектуальних і особистісних якостей суб'єкта з метою його максимальної адаптації до умов суспільства згідно з визнаними нормативами вікового розвитку. Основним завданням практичного психолога з позиції суб'єктної парадигми є психологічний супровід розвитку особистості, метою якого є створення необхідних психологічних умов для її ефективного становлення (Берулава Г. О., 2003).

С. Л. Братченко, узагальнюючи позиції практичного психолога, консультанта, психотерапевта, пропонує використовувати термін «фасилітатор», який одночасно вказує на приналежність до гуманістичної традиції (Братченко С. Л., 2001). У цьому контексті пріоритетним завданням професійної підготовки майбутнього психолога, зорієнтованого на основні ідеї гуманістичної парадигми, постає створення сприятливих умов для розвитку його фасилітативних здібностей.

Саме тому **метою статті** стало теоретико-методологічне обґрунтування проблеми розвитку фасилітативних здібностей майбутнього психолога в контексті фасилітативного середовища вишу.

Фасилітативні здібності майбутнього психолога. Аналізу поняття «фасилітативні здібності» присвячено праці Г. О. Берулави, О. Г. Врубльовської, Е. У. Гуцало, Р. С. Димухаметова, М. Й. Казанжи, О. О. Кондрашихіної, І. М. Литвин, Н. В. Лук'яничук, П. В. Лушина, С. О. Оліфіри, Г. К. Радчук, К. Роджерса, О. П. Саннікової, Дж. Б'юдженталю, Дж. Фрейберга та ін.

Сутність феномену фасилітації у психотерапії, у навчанні та в будь-яких інших видах міжособистісної взаємодії розкрив К. Роджерс, який під фасилітацією розумів у першу чергу сприяння процесу особистісного зростання, становлення внутрішньої свободи (Роджерс К., Фрейберг Дж., 2002). У його працях детально проаналізовано основні здібності, якими повинен володіти фасилітатор. Зокрема, для психолога особливе значення мають три найважливіші установки (способи буття):

- істинність (щирість) – здатність бути самим собою, довіряти собі і не відрікатися від себе; усвідомлення і прийняття власних істинних почуттів, вміння їх виражати;
- схвалення, прийняття, довіра – здатність безкорисливо і безоціночно турбуватися і приймати іншу людину як автономну особистість, наділену власною цінністю; беззаперечна довіра до неї, прийняття її почуттів і переживань;
- емпатійне розуміння – здатність слухати досить особливим емпатійним способом, спрямованість на прийняття чужої позиції; приймаюче розуміння внутрішнього світу клієнта (Роджерс К., Фрейберг Дж., 2002).

Психолог-фасилітатор, який у своїй роботі керується цими установками, є такий, який є, його внутрішнє буття відповідає його зовнішнім проявам; його некорислива, безоціночна турбота є різновидом любові, яка створює атмосферу безпеки для людини, що потребує допомоги. Щоб бути фасилітатором, потрібно володіти особливим поглядом на життя. Фасилітатор на перше місце ставить потреби та інтереси іншого (співрозмовника, учня, клієнта). Ця людина впевнена в собі і переконана у правильності власних дій, яка сама пройшла через досвід значного самоуправління і більшої свободи спілкування, яка здатна вчитися на своїх помилках (Роджерс К., Фрейберг Дж., 2002).

Здатність до фасилітації посідає особливе місце у запропонованому Г. О. Берулавою комплексі гуманістичних якостей, необхідних для ефективної професійної діяльності практичного психолога. Дослідниця вказує на те, що вплив психолога повинен бути спрямованим на створення умов для розвитку особистості через задоволення її базових потреб, таких, як: потреба в комфортних міжособистісних сто-

сунках, які забезпечують прийнятний для суб'єкта соціальний статус; потреба в розумінні (у наявності інтимно насичених, духовних, сповідувальних міжособистісних стосунків), потреба в наявності життєвих цілей і смислів; потреба у пізнанні навколишнього світу; потреба в реалізації творчого потенціалу (Берулава Г. О., 2003).

Г. К. Радчук, узагальнюючи результати психологічних досліджень, здійснених Р. Бернсом, С. Л. Братченком, А. Ленгле, К. Роджерсом, у структурі фасилітативної здібності виокремлює чотири компоненти: здібність бути собою, здібність самоповаги та поваги інших, здібність саморозуміння та розуміння інших, здібність допомоги та підтримки (Радчук Г. К., 2014).

Розвиток фасилітативних здібностей однаково важливий як для психолога-консультанта, психотерапевта (Г. О. Берулава, С. Л. Братченко, Д. Корі, Р. Кочюнас, К. Роджерс та ін.), так і для психолога-тренера (Дж. Б'юдженталь, Д. Корі, Р. Кочюнас, В. П. Лушин, О. Б. Орлов, К. Роджерс, М. Сох та ін.). Зокрема, у психотерапевтичних напрямках увага приділяється як самому феномену психологічної фасилітації, так і особистості, яка здатна його здійснювати. Як зазначає С. Л. Братченко, основна техніка психологічного консультування – це «я-як-інструмент», основним засобом, який стимулює удосконалення особистості клієнта, є особистість консультанта. Саме глибинна особистісна суперечність – між вихідною внутрішньою тенденцією становлення «людського в людині» і складністю слідувати їй – і повинна бути в центрі уваги роботи фасилітатора (Братченко С. Л., 2001).

На думку К. Роджерса, якщо психотерапевтичною чи тренінговою групою керує досвідчений фасилітатор, який наділений усіма переліченими установками, результати групової роботи виявляються досить значущими для більшості учасників: налагоджуються міцні, особисті, рівні стосунки з тренером і дружні стосунки з іншими учасниками; вони просуваються у виявленні того, ким вони насправді є (Роджерс К., Фрейберг Дж., 2002).

Згідно з концепцією В. П. Лушина, практично будь-яку групу можна розглядати як «відкриту, динамічну і здатну до самоорганізації систему, яка визначає свої цілі і способи їх досягнення» (Лушин В. П., 2005, с.260). У таких групах має місце екологічна фасилітація (екофасилітація). Тобто фасилітатор повинен поєднувати не тільки функції керівника, лідера, але й учасника групової динаміки. Його найважливішою функцією є створення особливого мікроклімату групи – «буферної зони розвитку», у якій жоден з суб'єктів соціальної реконструкції не в змозі виконати функцію прямого керівництва системою, що змінюється. Ведучий-фасилітатор «створює» певне спільне гуманістичне ставлення кожного з членів групи до самого себе і до інших, використовуючи емпатійне слухання, уникаючи прямих порад, концентрую-

чись, як правило, на «віддзеркаленні» мало усвідомлених компонентів досвіду членів групи, тобто, за К. Роджерсом, створює атмосферу «абсолютного доброзичливого прийняття» (Лушин В. П., 2005).

На думку О. О. Кондрашихіної, здатність до фасилітаційних впливів включає в себе мотиваційний та інструментальний складники, а особистісними передумовами цієї здатності дослідниця називає особистісну зрілість, достатньо високий рівень самоактуалізації, наявність гуманістичної системи цінностей, розвинену систему інструментальних складників у студента-психолога (Кондрашихіна О. О., 2004).

Е. У. Гуцало до критеріїв сформованості фасилітаційних навичок включає ефективність впровадження особистісно-орієнтованих комунікативних технологій, динаміку готовності фахівця до інновацій у своїй галузі; самоаналіз професійної діяльності; формування готовності до пошуку варіантів розв'язання проблем, до гнучкої варіативної поведінки в складних ситуаціях; емпатійні тенденції; комунікативний та рефлексивний стилі спілкування, тощо (Гуцало Е. У., 2006).

Згідно з дослідженням М. Й. Казанжи, феномен «фасилітативність» є сукупністю емоційних, когнітивних, поведінкових та вольових утворень, що поєднуються в інтегральну властивість, яка виявляється у здатності допомагати іншій людині, сприяючи її розвитку. Встановлено, що особи, яким притаманна фасилітативність, мають високий рівень емпатії, для них характерна спрямованість до розуміння іншої людини, виражена соціальна інтуїція, легкість входження в соціальні контакти, яскрава експресивність, високий загальний рівень комунікативної креативності. Їм властиві також домінантність, сумлінність, сміливість, емоційна стабільність (Казанжи М. Й., 2006).

У цьому контексті особливо актуально звучить сьгодні визначення, дане М. В. Савчиним, згідно з яким здатність особистості – це «її спроможність забезпечувати функціонування, становлення та розвиток власного внутрішнього світу та власного життя і життя інших людей у зовнішньому світі» (Савчин М. В., 2016, с.249). Основними характеристиками здатностей дослідник називає: змістову спрямованість, автентичність як відповідність чи невідповідність природі внутрішнього світу людини; оптимізованість (взаємопов'язаність, структурованість, ієрархізованість) систем здатностей; рівень розвитку як показник ефективності функціонування здатностей (Савчин М. В., 2016).

Між проаналізованими вище підходами до визначення фасилітаційних здібностей і системою здатностей особистості, обґрунтованою М. В. Савчиним, прослідковується цікава схожість. Зокрема, до фундаментальних здатностей автор зараховує: здатність вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, творити свободу та нести відповідальність. Особливу увагу дослідник приділяє здатності осо-

бистості до забезпечення цілеспрямованості життя (цілеутворення, толерантність до невизначеності); здатності до вироблення оптимально-розвивального стилю життя – керованість життя, конструктивні, моральні та духовно збагачені стосунки з людьми, життєстійкість у складних і критичних ситуаціях (копінг), конструктивна, творча, відкрита взаємодія зі світом тощо; здатності осмислювати життя і здатності творити (Савчин М. В., 2016).

У професійному становленні сучасного психолога особливого значення набувають виокремлені М. В. Савчиним здатності, спрямовані на роботу з власною особистістю (здатність до самовизначення (самоідентифікації), забезпечення особистісного зростання, саморегуляції, екзистенціювання, самоздійснення, самореалізації, самоствердження і самовираження, самотрансцендентності Я) і «обслуговувальні» здатності особистості – переживання як «первинний, душевно-духовний факт власного життя особистості, специфічний прояв її індивідуального життя» (Савчин М. В., 2016, с. 226).

Таким чином, здійснений теоретико-методологічний аналіз існуючих підходів (Г. О. Берулава, С. Л. Братченко, Е. У. Гуцало, О. О. Кондрашихіна, Г. К. Радчук, К. Роджерс, М. В. Савчин, Д. Фрейберг та ін.) дозволив нам визначити фасилітаційні здібності майбутнього психолога як інтегральне поєднання емоційних, когнітивних, поведінкових та вольових утворень, яке виявляється у здатності забезпечувати власне ефективне функціонування, становлення та розвиток, і сприяти повноцінному розвитку іншої людини.

Фасилітаційними здібностями більшість дослідників називає здібність бути собою (істинність, щирість, конгруентність); здібність самоповаги та саморозуміння, поваги та розуміння інших; здібність допомоги та підтримки, схвалення, прийняття; довіра, емпатійне розуміння; здатність створювати умови для розвитку особистості; здатність створювати особливий мікроклімат групи.

Фасилітаційне середовище становлення майбутніх психологів. Представники синергетичної парадигми в освіті (Н. З. Алієва, В. І. Аршинов, В. Г. Буданов, М. Т. Громкова, К. Х. Делокаров, Т. П. Дяк, І. В. Єршова-Бабенко, М. С. Каган, Б. Кантровіц, В. Г. Кремень, С. В. Кульневич, С. П. Курдюмов, В. Є. Лепський, В. С. Лугай, П. В. Лушин, А. С. Малков, Г. О. Нестеренко, І. Р. Пригожин, Г. К. Радчук, В. І. Редюхін, Є. О. Солодова, Г. Хакен, С. Д. Якушева та ін.) основну увагу акцентують на внутрішніх механізмах розвитку особистості, які є джерелом виникнення нових якостей, закладених у самій системі. Відповідно професійно-особистісне становлення майбутнього фахівця розглядають як процес самоорганізації і саморозвитку суб'єкта власної діяльності, здатного до самовизначення. Одночасно наголошується на необхідності зовнішніх ініціювань бажаних для нього тенденцій саморозвитку через створення сприятливого освіт-

нього середовища. У цьому контексті розвиток фасилітативних здібностей майбутнього психолога неможливий поза межами самого фасилітативного середовища, в якому самоконструювання і професійно-особистісне становлення студента безпосередньо пов'язані з саморозвитком і самовдосконаленням викладача-фасилітатора.

Особливу роль фасилітативного середовища у становленні та розвитку особистості розкрито у працях Г. В. Дубовської, В. П. Лушина, Р. В. Овчарової, Г. К. Радчук, К. Роджерса, Дж. Фрейберга та ін. Зокрема, К. Роджерс і Дж. Фрейберг на противагу пасивному, одноманітному і стандартизованому, пропонують активне, насичене, сповнене любові і довіри освітнє середовище. Саме таке фасилітативне середовище спонукає учнів/студентів до спільного навчання, до ініціативи та активності, до нових ідей і творчості, до усвідомлення власної відповідальності (К.Роджерс, Дж. Фрейберг, 2002).

На думку К. Роджерса, фасилітативний (особистісно-орієнтований) «спосіб існування в освітній ситуації – це набір цінностей (які важко здобути), в якому основна увага приділяється гідності людини, важливості особистісного вибору, значенню відповідальності, радості творчості. Це філософія, побудована на демократичних засадах, які забезпечують права кожної людини» (К. Роджерс, Дж. Фрейберг, 2002, с. 191). Фасилітативне середовище забезпечує свободу творчості, відчуття самостійності і відповідальності, позбавлення від необхідності хитрувати, усвідомлення власних здібностей і слабкостей, а також можливість скеровувати і регулювати процес власного навчання та саморозвитку. Таке середовище тепле, творче, сповнене турботою, довірою і повагою, сприятливе для самостійного і осмисленого навчання, для розвитку свободи і відповідальності.

Необхідними і достатніми умовами, які забезпечать фасилітативний супровід особистості, К. Роджерс і Дж. Фрейберг називають:

- конгруентність – коли досвід навчання стає реальністю для учня/студента, а фасилітатори його навчання – це реальні люди, які не ховаються за тією чи іншою соціальною роллю «вчителя», «викладача», «наставника» тощо;
- безумовне позитивне прийняття учня/студента;
- емпатійне розуміння – вміння бачити світ очима учня/студента;
- рефлексія – здатність фасилітатора вдумливо ставитися до наявних умов і адекватно реагувати на них в інтересах учнів/студентів;
- усвідомлення – здатність учня/студента бачити в освітньому середовищі конгруентність, прийняття, емпатію і рефлексію (К.Роджерс, Дж. Фрейберг, 2002).

Дотримання цих умов актуалізує процеси самодослідження і саморозкриття задіяних в ньому суб'єктів, і в підсумку веде до конструктивних змін особистості і поведінки. Оскільки

викладач проживає ці умови у стосунках зі студентом, він стає його супутником – фасилітатором (Роджерс К., 2001).

Тобто однією з найважливіших умов, які забезпечують фасилітативність середовища, впевнено можна назвати якість міжособистісних стосунків між фасилітатором-викладачем і студентом – майбутнім фасилітатором. Стимулом до оволодіння фасилітативною діяльністю може стати тільки спілкування суб'єктів, причому взаємореферентних, взаємозначущих один для одного. На думку Г.К. Радчук, «освіта як сфера співдіяльності суб'єктів повинна бути побудована на суб'єкт-суб'єктних стосунках. Інакше кажучи, освіта є дійсною настільки, наскільки вона справді реалізує суб'єкт-суб'єктні стосунки. У відповідності до цього педагогічний вплив поступається місцем взаємодії, партнерству, діалогу, орієнтації на реальну свободу особистості, яка розвивається» (Радчук Г.К., 2014, с. 64). Саме у діалогічній взаємодії забезпечується перехід від персоналізації (потреби бути особистістю) до персоніфікації (потреби бути самим собою), актуалізується особистісний потенціал, суб'єктна позиція студента як майбутнього фахівця, що, в свою чергу, перетворює його у співавтора освітнього процесу.

Для того, щоб бути фасилітатором розвитку інших, викладач повинен бути, передусім, фасилітатором свого власного навчання та саморозвитку: зрозуміти і прийняти самого себе; усвідомити власні цілі і прагнення; розвивати особистісну відповідальність, впевненість у собі, почуття власної гідності, творчість; вчитися відкрито висловлювати власні почуття й переживання, з одночасною готовністю приймати почуття іншої людини; розуміти студентів, вірити у їх здібності і довіряти можливостям їх саморозвитку. Як зазначає К.Роджерс, «поетапний процес зростання, в який включені і учитель, і учні – це надання «відповідальної свободи» (К.Роджерс, Дж. Фрейберг, 2002, с.164). Саме в умовах свободи і відповідальності студенти вчать співпрацювати, приймати рішення і брати на себе лідерські ролі.

Висновки. Отже, здійснений теоретико-методологічний аналіз дозволив нам визначити фасилітативні здібності майбутнього психолога як інтегральне поєднання емоційних, когнітивних, поведінкових та вольових утворень, якщо виявляється у здатності забезпечувати власне ефективне функціонування, становлення та розвиток, і сприяти повноцінному розвитку іншої людини.

На думку більшості дослідників, до фасилітативних здібностей належать здібність бути собою (істинність, щирість, конгруентність); здібність самоповаги та саморозуміння, поваги та розуміння інших; здібність допомоги та підтримки схвалення, прийняття; довіру, емпатійне розуміння; здатність створювати умови для розвитку особистості, особливий мікроклімат групи.

Розвиток фасилітативних здібностей майбутнього психолога неможливий поза межами самого фасилітативного середовища, в якому самоконструювання і професійно-особистісне становлення студента безпосередньо пов'язані з саморозвитком і самовдосконаленням викладача-фасилітатора. Однією з найважливіших умов, які забезпечують фасилітативність середовища, впевнено можна на-

звати суб'єкт-суб'єктні (діалогічні) міжособистісні стосунки між фасилітатором-викладачем і студентом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в обґрунтуванні теоретичної моделі фасилітативної діяльності майбутнього психолога та розробці процедурно-методичного апарату психологічного моніторингу її розвитку.

Література

1. Бєрулава Г. А. Методологические основы деятельности практического психолога: Учеб. пос. / Г. А. Бєрулава. – М.: Высшая школа, 2003. – 64 с.
2. Братченко С. Л. Экзистенциальная психология глубинного общения / С. Л. Братченко. – М: Смысл, 2001. – 197 с.
3. Гуцало Е. У. Тьюторські заняття з психології як практична гуманізація освіти [Електронний ресурс] / Е. У. Гуцало. – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06geupgo.php>
4. Казанжи М. Й. Психологічні особливості фасилітативності як властивості особистості: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01 / М. Й. Казанжи; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – О., 2006. – 20 с.
5. Кондрашихіна О. О. Формування здатності до фасилітаційних впливів у майбутніх практичних психологів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец.: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Кондрашихіна. – Київ, 2004. – 19 с.
6. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П. В. Лушин. – Одесса: Аспект, 2005. – 334 с.
7. Радчук Г. К. Аксиопсихологія вищої школи: монографія / Галина Кіндратівна Радчук. – [2-ге вид., розш. і доп.]. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. – 380 с.
8. Роджерс К. Клиентоцентрированный / человекоцентрированный подход в психотерапии / К. Роджерс // Вопросы психологии. – 2001. – №2. – С. 48-58.
9. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
10. Савчин М. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: ВЦ «Академія», 2016. – 288 с.
11. Thorne B. Carl Rogers / Brian Thorne & Pete Sanders. – SAGE Publications Ltd, 2013, DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446289051.n5>

References

1. Berulava G. A. (2003). Metodologicheskie osnovy dejatel'nosti prakticheskogo psihologa [Fundamentals of methodological activities Applied Psychologist]. M.: Vysshaja shkola, 64 (rus).
2. Bratchenko S. L. (2001). Ekzistencial'naja psihologija glubinnogo obshhenija [Existential psychology of deep communication]. M: Smysl, 197 (rus).
3. Hutsalo E. U. (2006). T'yutors'ki zanyattya z psykholohiyi yak praktychna humanizatsiya osvity [Tutor training with practical psychology as a humanizing education]. Available at: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06geupgo.php> (ukr).
4. Kazanzhy M. Y. (2006). Psykholohichni osoblyvosti fasylyatyvnosti yak vlastyvoli osobystosti [Psychological characteristics fasylyatyvnosti as individual properties]: Extended abstract of candidate's: 19.00.01. Odessa, 20 (ukr).
5. Kondrashykhina O. O. (2004). Formuvannya zdatnosti do fasylytatsiynykh vplyviv u maybutnikh praktychnykh psykholohiv [The formation ability to facilitation influence future psychologists]: Extended abstract of candidate's: 19.00.07. Kyiv, 19 (ukr).
6. Lushin P. V. (2005). Lichnostnye izmenenija kak process: teorija i praktika [Personal changes as a process: theory and practice]. Odessa: Aspekt, 334 (rus).
7. Radchuk H. K. (2014) Aksiopsykholohiya vyshchoyi shkoly: monohrafiya [Aksiopsychology of higher education: monograph]. Ternopil': TNPU im. V. Hnatyuka, 380 (ukr).
8. Rodzhers K. (2001). Klientocentrirovannyj / chelovekocentrirovannyj podhod v psihoterapii [Client-centered / person-centered approach in psychotherapy]. Voprosy psihologii, №2, 48-58 (rus).
9. Rodzhers K., D. Frejberg. (2002). Svoboda uchit'sja [The Freedom to learn]. M.: Smysl, 527 (rus).
10. Savchyn M. (2016). Zdatnosti osobystosti: monohrafiya [Ability personality: Monograph]. K.: VTs «Akademiya», 288 (ukr).
11. Thorne B. Carl Rogers / Brian Thorne & Pete Sanders (2013). SAGE Publications Ltd, DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446289051.n5> (eng).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ ФАСИЛИТАТИВНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ БУДУЩЕГО ПСИХОЛОГА В КОНТЕКСТЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Адамская Зоряна, кандидат психологических наук, доцент, доцент кафедры практической психологии Тернопольского национального педагогического университета имени Владимира Гнатюка, ул. Максима Кривоноса, 2, 46027 г. Тернополь, Украина, ipp82@elr.tnpu.edu.ua

Статья посвящена освещению теоретико-методологических основ развития фасилитативных способностей будущих психологов. Обоснована актуальность профессиональной подготовки будущего психолога, ориентированного на основные идеи гуманистической парадигмы, необходимость создания благоприятных условий для развития его фасилитативных способностей. Осуществлен анализ основных подходов к определению фасилитативных способностей психолога в отечественной и зарубежной психологии. Сделан вывод о том, что развитие фасилитативных способностей будущего психолога возможен при условии создания фасилитативной среды, в которой самоконструирование и профессионально-личностное становление студента осуществляется благодаря саморазвитию и самосовершенствованию преподавателя-фасилитатора.

Ключевые слова: гуманистическая парадигма образования; способность к фасилитации; фасилитация; фасилитатор; фасилитативные способности; фасилитативная среда.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF FACILITATIVE ABILITIES DEVELOPMENT OF THE FUTURE PSYCHOLOGIST IN THE CONTEXT OF HIGHER EDUCATION

Adamska Zoryana, PhD of psychological sciences, associate professor, associate professor of Applied Psychology Department, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, 2 Maksyma Kryvonosa Str., 46027 Ternopil, Ukraine, ipp82@elr.tnpu.edu.ua

The article is devoted to the illustration of the theoretical and methodological foundations of development facilitative abilities of the future psychologists. It is founded the topicality of the future psychologists' training, oriented on the basic ideas of humanistic paradigm, the necessity to organize favorable conditions for the development of his abilities.

On the base of the realized theoretical analysis was made an attempt to define the concept facilitative abilities of the future psychologist as integrated combination of emotional, cognitive, behavioral and volitional formations which is revealed in the ability to provide its own efficient functioning, formation and development, and promote the full development of another person.

It is generalized that most researchers refer to facilitative abilities the ability to be yourself (genuineness, sincerity and congruence); ability of self-esteem and self-understanding, respect and understanding of others; the ability to help and support the approval, adoption; trust, sympathetic understanding; the ability to organize conditions for personal development; the ability to organize a special microclimate in the group.

It is determined that the development of the facilitative abilities of the future psychologists is impossible outside of the facilitative environment, in which the self-designing, professional and personal student's formation directly related to self-development and self-improvement of the teacher-facilitator. One of the most important conditions that provide the facilitation of the environment is subject-subjective (dialogic) interpersonal relationship between teacher-facilitator and student.

Prospects for further research we see in foundation theoretical model of future psychologist's facilitative activity and developing procedural and methodological apparatus psychological monitoring its development.

Keywords: ability to facilitation; environment of facilitation; facilitation; facilitative ability; facilitator; humanistic paradigm of education.

Стаття надійшла до редакції 15.02.2017

Прийнято до друку 23.03.2017